

Ustawa o zatrudnieniu socjalnym z 2003 roku stworzyła ramy dla nowatorskiego podejścia do osób wykluczonych. Zatrudnienie socjalne miało wypełnić lukę pomiędzy biernymi formami pomocy a otwartym rynkiem pracy. Stało się swoistym pomostem łączącym pomoc społeczną i otwarty rynek pracy. Umożliwia ono uczestnictwo w zajęciach reintegracji zawodowej i społecznej, a następnie stopniowy powrót do aktywności zawodowej wielu osobom doświadczającym różnego rodzaju wykluczenia społecznego.

ROLA ZATRUDNIENIA SOCJALNEGO W KLUBACH I CENTRACH INTEGRACJI SPOŁECZNEJ – JAK REINTEGRACJA SPOŁECZNO-ZAWODOWA ZMIENIA LUDZKIE HISTORIE

Justyna Rozbicka-Stanisławska

Wojewódzki Ośrodek Terapii Uzależnień w Gdańsku

Wprowadzenie

Choć o wykluczeniu społecznym mówi się dziś coraz częściej, niewiele osób zdaje sobie sprawę, jak złożony i długotrwały jest proces powrotu do pełnego uczestnictwa w życiu zawodowym i społecznym. Zjawisko wykluczenia społecznego pozostaje jednym z najpoważniejszych wyzwań współczesnej polityki społecznej. Osoby, które od lat pozostają poza rynkiem pracy, po kryzysach zdrowotnych, wychodzące z uzależnień, mierzące się z kryzysem bezdomności czy opuszczające zakłady karne, zmagają się nie tylko z brakiem zatrudnienia. Muszą także odzyskać poczucie sprawczości, pewność siebie, umiejętność współpracy z innymi, a często również podstawowe kompetencje społeczne. Badania wskazują, że reintegracja społeczna i zawodowa wymaga wielowymiarowego wsparcia, dostosowanego do indywidualnych potrzeb oraz możliwości uczestników (Grotowska-Leder, 2015; Szarfenberg, 2018). W tym kontekście szczególną rolę odgrywają podmioty zatrudnienia socjalnego: Kluby Integracji Społecznej (KIS) oraz Centra Integracji Społecznej (CIS). Kluby Integracji Społecznej (KIS) oraz Centra Integracji Społecznej (CIS) są miejscami, które od lat skutecznie pomagają przejść tę trudną drogę. To przestrzenie, w których praca zaczyna się nie od CV, ale od człowieka. Od jego historii, możliwości, ograniczeń i nadziei. Artykuł przedstawia rolę zatrudnienia socjalnego w tych instytucjach w ujęciu praktycznym, społecznym, opartym zarówno

na przepisach prawa, jak i na realnych przykładach zmian w życiu uczestników.

Zatrudnienie socjalne – fundament systemu wsparcia

Ustawa o zatrudnieniu socjalnym z 13 czerwca 2003 roku stworzyła ramy dla nowatorskiego podejścia do osób wykluczonych. Zatrudnienie socjalne miało wypełnić lukę pomiędzy biernymi formami pomocy a otwartym rynkiem pracy. Stało się swoistym pomostem łączącym pomoc społeczną i otwarty rynek pracy. Umożliwia ono uczestnictwo w zajęciach reintegracji zawodowej i społecznej, a następnie stopniowy powrót do aktywności zawodowej wielu osobom doświadczającym różnego rodzaju wykluczenia społecznego.

Osoby wykluczone społecznie, o których mówi ustawa o zatrudnieniu socjalnym, mają najczęściej trudną sytuację finansową. Pośród wielu problemów, z jakimi się borykają (bieda, niepełnosprawność, brak zaradności życiowej, długotrwała choroba, czy uzależnienia), jednym z poważniejszych jest bezrobocie i bezradność na rynku pracy. Często jest on zarówno przyczyną, jak i skutkiem innych wymienionych problemów wskazanych grup odbiorców zatrudnienia socjalnego. Częstym zjawiskiem w przypadku tych osób jest występowanie korelacji wielu problemów społecznych jednocześnie. Łączne występowanie tak wielu trudnych zjawisk, w tym uzależnienia od alkoholu, czy

innych substancji psychoaktywnych wymaga przygotowania kompleksowych działań oraz wsparcia na kilku płaszczyznach m.in. psychologicznej, społecznej, socjalno-bytowej, zdrowotnej, zawodowej. Osoby te potrzebują zintegrowanego systemu wsparcia ukierunkowanego na odzyskanie przez nie poczucia własnej wartości, wiary we własne siły potrzebne do pokonywania różnego rodzaju barier pojawiających się na drodze ku usamodzielnieniu. Te same problemy występują najczęściej w środowisku osób uzależnionych od alkoholu, dlatego też ciężko im wrócić do środowiska i utrzymać abstynencję po zakończonej terapii. Wysoce zindywidualizowana, kompleksowa oferta zajęć w CIS gwarantuje wysoką jakość i efektywność działań. Działania podmiotów zatrudnienia socjalnego skierowane są przede wszystkim do osób długotrwale bezrobotnych, osób w kryzysie bezdomności, osób borykających się z uzależnieniem, osób doświadczających przemocy, osób opuszczających zakłady karne, osób z niepełnosprawnościami, osób w kryzysie uchodźczym, osób z chorobami psychicznymi. Katalog potencjalnych uczestników podmiotów zatrudnienia socjalnego cały czas się zmienia, gdyż zmienia się otaczająca nas rzeczywistość. Zatrudnienie socjalne powstało z myślą również o osobach, które mają nakładające się wykluczenia. Bardzo często np. kryzys bezdomności pociąga za sobą również problem z uzależnieniem czy zaburzenie psychiczne, które współwystępuje jednocześnie. Osoby z tak skomplikowanym życiorysem potrzebują dużo czasu, aby móc powrócić do pełnienia ról społecznych, takich jak pracownik, sąsiad, kolega czy współlokator. W takich sytuacjach proces reintegracji jest długotrwały i wymaga akceptacji podążania za małymi krokami uczestnika bądź uczestniczki zajęć w Centrum. W praktyce oznacza to, że osoba, która przez lata nie pracowała i z różnych powodów nie jest gotowa na etat, może w bezpiecznych warunkach nauczyć się na nowo funkcjonowania w środowisku zawodowym, ale też wesprzeć cały proces odnalezienia się w środowisku społecznym. Kluby i Centra Integracji Społecznej pomagają odbudować nawyki, wzmocnić motywację, ale też zrozumieć, że porażki są elementem procesu, a nie ostateczną diagnozą człowieka.

Kluby Integracji Społecznej – pierwszy krok do zmiany

KIS pełnią przede wszystkim rolę środowiska wstępnej aktywizacji. Są miejscem, w którym uczestnik odbudowuje podstawowe kompetencje społeczne oraz

psychiczne zasoby pozwalające na wejście w proces reintegracji zawodowej. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że osoby długotrwale bezrobotne często wymagają najpierw odbudowy motywacji, poczucia sprawczości i nawyków funkcjonowania w grupie, zanim będą gotowe do podjęcia aktywności zawodowej (Kalinowska, 2020).

W praktyce działania KIS obejmują: treningi kompetencji społecznych, warsztaty rozwoju osobistego, doradztwo zawodowe, konsultacje psychologiczne, trening budżetowy oraz zajęcia integracyjne. Kluby są miejscem, gdzie uczestnik „uczy się siebie na nowo”, w warunkach bezpiecznych i elastycznych.

KIS są miejscem, gdzie zaczyna się odbudowa życia. To tu trafiają osoby, które często dopiero osuwają się z myślą o powrocie do aktywności. Jest to luźna forma aktywizacji bez określonych na sztywno ram czasowych. Warunkiem udziału w tych zajęciach jest podpisanie kontraktu socjalnego w ośrodku pomocy społecznej. Pracownicy KIS mówią często, że zanim człowiek zacznie pracować, musi „zacząć wierzyć, że może pracować”. To właśnie w klubach pojawia się pierwsza zmiana – uczestnicy uczą się systematyczności, przełamywania izolacji, radzenia sobie z emocjami czy budowania relacji.

Centra Integracji Społecznej – miejsce, gdzie teoria spotyka się z praktyką

CIS to kolejny etap, ale o innym charakterze. To tu zaczyna się realna praca nad zmianą. Uczestnicy angażują się w zajęcia zawodowe w pracowniach tematycznych – od usług porządkowych, przez gastronomię, rękodzieło, po prace budowlane czy ogrodnicze. W przeciwieństwie do tradycyjnych kursów, wszystko odbywa się „na żywym organizmie”. Zadania są prawdziwe, a ich efekty widoczne od razu.

Centrum Integracji Społecznej realizuje reintegrację zawodową i społeczną osób wykluczonych bądź zagrożonych wykluczeniem społecznym w oparciu o ustawę o zatrudnieniu socjalnym z dnia 13.06.2003 r. z późniejszymi zmianami, w tym osób z uzależnieniem od alkoholu i innych substancji psychoaktywnych poprzez następujące usługi:

1. Kształcenie umiejętności pozwalających na pełnienie ról społecznych i osiąganie pozycji społecznych dostępnych osobom niepodlegającym wykluczeniu społecznemu.

2. Nabywanie umiejętności zawodowych oraz przyuczenie do zawodu, przekwalifikowanie lub podwyższenie kwalifikacji zawodowych.
3. Naukę planowania życia i zaspokajania potrzeb własnym staraniem, zwłaszcza przez możliwość osiągnięcia własnych dochodów przez zatrudnienie lub działalność gospodarczą.
4. Uczenie umiejętności racjonalnego gospodarowania posiadanymi środkami pieniężnymi.

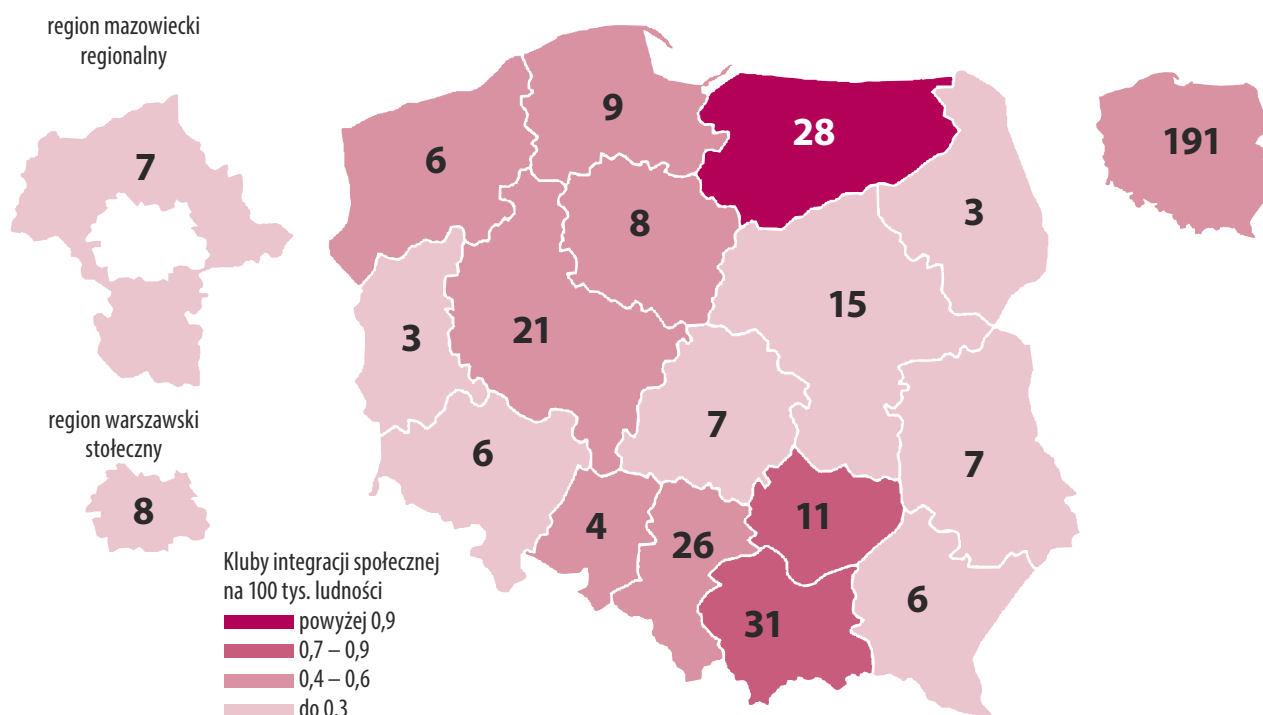
Centrum Integracji Społecznej jest o tyle ważnym miejscem na mapie instytucji zajmujących się pomocą społeczną, gdyż uwzględnia naczelną zasadę prawidłowo udzielonej pomocy – pomoc powinna uaktywniać, powinna przywracać umiejętność samodzielnego sterowania własnym życiem, nie powinna uzależniać. Powinna dać możliwość optymistycznego spojrzenia w przyszłość. W CIS naczelnym hasłem jest „praca zamiast zasiłku”, aczkolwiek trzeba pamiętać, że zatrudnienie samo w sobie nie rozwiąże wszystkich problemów społecznych. Aby konstruktywnie się z nimi uporać, potrzebne jest odpowiednie wsparcie. Każdy uczestnik CIS może liczyć na pracę i wsparcie specjalistów w rozwiązaniu nagromadzonych przez lata problemów o podłożu psychologicznym i społecznym.

CIS jest przede wszystkim przedsięwzięciem edukacyjnym, w którym osoby wykluczone społecznie, uczestnicząc w procesie reintegracji społecznej i zawodowej, uczą się zachowań społecznych i ekonomicznych, przygotowując się do pracy na otwartym rynku. Zatrudnienie socjalne nie jest pracą zarobkową, ale aktywnością, dzięki której osoba wykluczona zdobywa umiejętności zawodowe, znajduje miejsce w społeczeństwie, odzyskuje swoją sprawczość.

Uczestnictwo w CIS ma określoną strukturę. Skierować do udziału w zajęciach w Centrum, zgodnie z ustawą o zatrudnieniu socjalnym, może zakład lecznictwa odwykowego, powiatowe centrum pomocy rodzinie, ośrodek pomocy społecznej, a w przypadku przekształcenia ośrodka pomocy społecznej w centrum usług społecznych na podstawie przepisów Ustawy z dnia 19 lipca 2019 r. o realizowaniu usług społecznych przez centrum usług społecznych – centrum usług społecznych, organizacja pozarządowa lub klub integracji społecznej. Można też zostać przyjętym na podstawie własnego wniosku lub wniosku przedstawiciela ustawowego złożonego bezpośrednio w jednostce.

Po przejściu procesu diagnozy wspólnie opracowuje się Indywidualny Program Zatrudnienia Socjalnego (IPZS). Program ten powinien określać zakres i formy reintegracji zawodowej i społecznej oraz określić osoby odpowiedzialne

Mapa 1. Kluby Integracji Społecznej według województw i regionów w 2022 roku.

Źródło: GUS; www.stat.gov.pl.

za realizację programu. Program na wniosek każdej ze stron może ulec zmianie w trakcie jego realizacji.

Zgodnie z ustawą udział w zajęciach to minimum 30 godzin tygodniowo. Najczęściej program w CIS realizowany jest od poniedziałku do piątku przez 6 godzin dziennie. Uczestnik może być objęty Indywidualnym Programem Zatrudnienia Socjalnego do 24 miesięcy. W tym czasie kierownik Centrum musi zapewnić uczestnikom: szkolenie w dziedzinie bezpieczeństwa i higieny pracy; przeprowadzenie odpowiednich badań lekarskich; odzież roboczą i obuwie robocze; bezpieczne i higieniczne warunki uczestnictwa w zajęciach, w tym środki ochrony indywidualnej; nieodpłatnie jeden posiłek dziennie w trakcie pobytu.

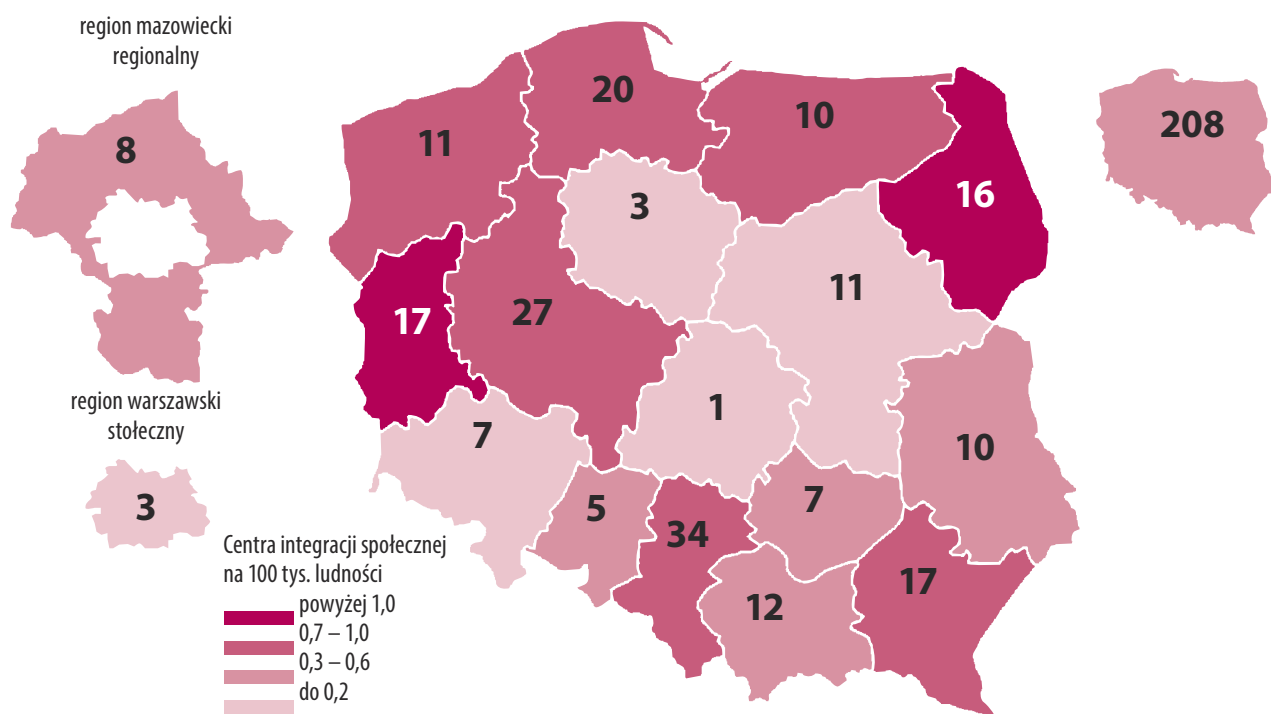
Uczestnikom zajęć w Centrum przysługuje ubezpieczenie z tytułu wypadku w trakcie pobytu w Centrum na podstawie przepisów o zaopatrzeniu z tytułu wypadków lub chorób zawodowych powstałych w szczególnych okolicznościach. Każdemu uczestnikowi od początku realizacji IPZS przysługuje świadczenie integracyjne w wysokości 120% zasiłku dla bezrobotnych tj. ok. 2000 zł miesięcznie. Ważne jest to, że świadczenie integracyjne jest wolne od zajęć komorniczych i wlicza się do okresu składkowego do emerytury w ZUS. Dodatkowo każdy uczestnik może

w okresie uczestnictwa wykorzystać 6 dni wolnych pełnopłatnych, a także do maksymalnie 3 dni nieobecności nieusprawiedliwionej w miesiącu, za które potrącane jest świadczenie integracyjne w wysokości 1/20 za każdy dzień. Ponadto za okres niezdolności do uczestniczenia w zajęciach wskutek choroby potwierdzonej przez lekarza, jednak nie dłuższy niż 21 dni w okresie całego uczestnictwa w Centrum, świadczenie integracyjne ulega zmniejszeniu o 1/40 za każdy dzień niezdolności.

Mając na uwadze powyższe, ważne jest, aby zauważyć, że tego typu zabezpieczenie potrzeb socjalno-bytowych uczestników CIS pozwala na szczegółową diagnozę i zajęcie się realnymi problemami człowieka, np. uzależnieniem czy doświadczaniem przemocy, które często są fundamentem pojawiającego się na dalszym etapie wykluczenia społecznego.

Bardzo dobrą praktyką może tu być nawiązanie współpracy z poradnią lub ośrodkiem terapii uzależnień. Dzięki wymianie doświadczeń i zapoznaniu specjalistów psychoterapii uzależnień z ofertą CIS-u, pacjenci ośrodka kończąc lub jeszcze będąc w procesie psychoterapii uzależnień, mogą zostać uczestnikami CIS-u i rozpocząć proces zmiany swojej sytuacji socjalno-bytowej i poprawy jakości życia.

Mapa 2. Centra Integracji Społecznej według województw i regionów w 2022 roku.

Źródło: GUS; www.stat.gov.pl.

Dzięki elastyczności oferty Centrum Integracji Społecznej z programu aktywizacji społeczno-zawodowej mogą skorzystać pacjenci będący np. w programie leczenia substytucyjnego. Bardzo często ta grupa pacjentów boryka się z trudnościami w obszarze socjalno-bytowym. W Centrum można zindywidualizować ofertę i dobrać zajęcia, które pozwolą na przykład na kontynuację leczenia substytucyjnego, a jednocześnie pozwolą realnie zmieniać sytuację życiową jednostki, w tym aktywizację zawodową. Bardzo często Centrum Integracji Społecznej oferuje swoim uczestnikom dostęp do porad prawnych. Tego typu działanie pozwala na uregulowanie zaległych spraw i postępowań, które często są dużym hamulcem w podjęciu zatrudnienia na otwartym rynku pracy.

Udział w zajęciach oferowanych przez podmioty zatrudnienia socjalnego stanowi również bogatą ofertę programu postrehabilitacyjnego. Zwłaszcza po wielomiesięcznej terapii w oddziałach stacjonarnych, gdzie proces zdrowienia i powrót do życia jest olbrzymim wyzwaniem dla pacjentów. Szeroki wachlarz zajęć społecznych, w tym różnego rodzaju warsztatów oraz wyjść czy wycieczek integracyjnych pozwala odkryć swoje pasje i zasoby.

CASE STUDY 1: Marek – odbudowa tożsamości zawodowej po izolacji penitencjarnej.

Marek, 42 lata, trafił do KIS po zakończeniu wieloletniej kary pozbawienia wolności. Zmagał się z bezradnością, dezorientacją i brakiem wiary, że może powrócić na rynek pracy. Początkowo pojawiał się nieregularnie, unikał pracy w grupie i otwartej komunikacji.

Po trzech miesiącach uczestnictwa w treningach kompetencji społecznych i konsultacjach indywidualnych udało mu się przejść do CIS. Początki w pracowni usług porządkowych były trudne – problemy z organizacją czasu, nieumiejętność współpracy. Dzięki instruktorom i wsparciu zespołu stopniowo odbudował poczucie sprawczości i kompetencji. Dziś pracuje w branży porządkowej, ma stabilne zatrudnienie i – jak sam podkreśla – „odzyskał normalność”, „wrócił do ludzi”.

CASE STUDY 2: Ewa – odbudowa relacji społecznych i drogi zawodowej.

Ewa, 37 lat, przez wiele lat zmagala się z kryzysem zdrowia psychicznego połączonym z narastającym wycofaniem społecznym. Jej funkcjonowanie było bardzo ograniczone, a podjęcie pracy wydawało się niemożliwe.

W KIS rozpoczęła od indywidualnej pracy z psychologiem oraz warsztatów kompetencji społecznych. Po kilku miesiącach przeszła do CIS, gdzie uczestniczyła w pracowni

rękodzieła. Udział w kiermaszach i warsztatach twórczych pozwolił jej odbudować relacje społeczne i poczuć wartość własnej pracy. Obecnie prowadzi drobną działalność twórczą, odzyskując stabilność i niezależność. Jak podkreśla – najważniejsze, że „odzyskała swoje życie”.

Znaczenie zatrudnienia socjalnego

Zatrudnienie socjalne to nie tylko zdobywanie kwalifikacji. To powrót do życia – krok po kroku, z pomocą specjalistów, w bezpiecznym tempie. Jego największą siłą jest kompleksowość: aktywizacja społeczna, rozwój kompetencji zawodowych, odbudowa motywacji oraz realne doświadczenie pracy.

Zatrudnienie socjalne pełni szczególną rolę w procesie zdrowienia osób z uzależnieniem od alkoholu i innych substancji psychoaktywnych. Badania wskazują, że reintegracja społeczna jest jednym z kluczowych czynników utrzymania abstynencji i zapobiegania nawrotom. Udział w KIS i CIS oferuje:

1. Strukturyzację dnia i stabilizację funkcjonowania.
2. Odbudowę kompetencji społecznych osłabionych przez izolację i wieloletnie używanie substancji.
3. Wzmacnianie poczucia sprawczości i samoskuteczności – kluczowych w terapii uzależnień.
4. Redukcję stygmatyzacji poprzez aktywny udział w życiu społecznym i zawodowym.
5. Trening funkcjonowania w środowisku zadaniowym bez substancji.
6. Stopniowy, realistyczny powrót na rynek pracy.
7. Kompleksowe wsparcie w problemach współwystępujących – od zadłużeń po kryzysy rodzinne.

Te wszystkie elementy sprawiają, że podmioty zatrudnienia socjalnego stają się nie tylko narzędziem aktywizacji, lecz integralnym elementem procesu zdrowienia.

Bibliografia

- Grotowska-Leder J. (2015), Reintegracja społeczna i zawodowa osób wykluczonych, IPiSS.
- Kalinowska K. (2020), Rola instytucji zatrudnienia socjalnego w przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu, *Polityka Społeczna*, nr 4.
- Rymsza M. (2014), *Aktywna polityka społeczna*, WUW.
- Szarfenberg R. (2018), *Pomoc społeczna i praca socjalna w systemie wsparcia osób wykluczonych*, ISP.
- Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym.